

▶ **GODĪGA KONKURENCE IR
AIZSARGĀJAMAS
SABIEDRĪBAS INTERESES,
NODROŠINOT
TAUTSAIMNIECĪBAS
ATTĪSTĪBU ILGTERMIŅĀ**

Zane Norenberga, Mg. iur.
Latvijas Universitātes Juridiskās
fakultātes
tiesību zinātņu doktorante
E-pasts:
zane.norenberga@norenberga.com

▸ Pētījuma mērķis

Tautsaimniecības izaugsmi ietekmē ierobežojumi, kas paredzēti konkurences tiesībās:

- uzņēmumu vienpusēju rīcību;
- vienošanās uzņēmumu starpā;
- apvienošanās darījumus;
- valsts rīcību.

▸ Pētījuma mērķis

Tādējādi konkurences ierobežojumi kavē :

- uzņēmumu attīstību;
- tirgus varas nostiprināšanu;
- palielina ražošanas un realizācijas izmaksas;
- papildu finanšu līdzekļu piesaisti;
- un zinātnības (*know-how*) izmantošanu u.tml.

► Pētījuma mērķis

Līdz ar to biznesa vidē nereti rodas priekšstats, ka konkurences tiesību iedaba ir pretēja biznesa loģikai un kavē uzņēmuma darbību un Komerclikumā noteiktā mērķa – peļņas gūšana – sasniegšanu.

Konkurences tiesību ierobežojumi nereti paredz uzņēmumu vadībai pieņemt lēmumus, kas ir pretēji konkrētā uzņēmuma biznesa interesēm, tādējādi radot jautājumu par to, vai uzņēmuma vadība ievēro krietna un rūpīga saimnieka principu, par kura ievērošanu tā ir personīgi atbildīga.

▸ Pētījuma mērķis

Pētījuma mērķis ir pētīt godīgas konkurences nozīmi tautsaimniecībā. Balstoties uz analīzē izdarītajiem secinājumiem, vērtēt, vai konkurences tiesību ierobežojumi nodrošina godīgu konkurenci un tādēļ ir attaisnojama saimnieciskās darbības/komercdarbības brīvības ierobežošana.

Pareiza izpratne par konkurences tiesību iedabu varētu mudināt uzņēmumus tās ievērot, tādējādi sniedzot ieguldījumu kopējā tautsaimniecības attīstībā ilgtermiņā Latvijā, Eiropas Savienībā un pat globāli.

Personas tiesības veikt saimniecisko darbību un darījumu slēgšanas brīvība ir aizsargājamas pamattiesības

- Izriet no aizsargājamām tiesībām uz īpašumu.
- Par īpašumu var tikt uzskatīti prasījumi, kuru izpildi varētu pieprasīt, jo pastāv skaidrs tiesisks pamats.
 - ✓ saimnieciskās darbības ietvaros darījumi rada prasījumus;
 - ✓ konkurences tiesību kontekstā, saimnieciskās darbības ietvaros slēgto darījumiem mērķis var nebūt peļņas gūšana, būtiska ir ienākumu gūšana.
- Tiesības uz īpašumu ir visas mantiska rakstura tiesības, kuras tiesīgā persona var izlietot par labu sev un ar kurām tā var rīkoties pēc savas gribas, tostarp tādas var būt personas ekonomiskās intereses, kas saistītas ar saimnieciskās darbības veikšanu.

Personas tiesības veikt saimniecisko darbību un darījumu slēgšanas brīvība ir aizsargājamas pamattiesības

Nemot vērā minēto jebkura persona ir tiesīga, lai piedāvātu tirgū preces vai pakalpojumus:

- kļūt par komersanta īpašnieku;
- slēgt sabiedrības līgumu;
- pirkt saimnieciskajai darbībai nepieciešamās preces un pakalpojumus;
- pēc brīva izvēles pārdot savas preces un pakalpojumus;
- noteikt preču un pakalpojumu cenu;
- noteikt citus darījuma nosacījumus;
- brīvi izvēlēties darījumu partnerus;
- paplašināt saimniecisko darbību;
- apvienoties ar citiem saimnieciskās darbības veicējiem;
- pārtraukt saimniecisko darbību, u.ml.

Personas tiesības veikt saimniecisko darbību un darījumu slēgšanas brīvības ierobežošana

- Jebkuras pamattiesības var tikt ierobežotas vienīgi saskaņā ar likumu, bet īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.
- Personas tiesības veikt saimniecisko darbību un darījumu slēgšanas brīvība ir ierobežota, ja īpašnieks nevar savu īpašumu brīvi lietot, gūstot no tā iespējamus labumus.
- Pamattiesība vienlaikus paredz netraucētu personas tiesības veikt saimniecisko darbību un darījumu slēgšanas brīvības īstenošanu, gan arī valsts tiesības sabiedrības interesēs ierobežot šīs tiesības.

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

Tā kā konkurences tiesības ierobežo personas tiesības veikt saimniecisko darbību un darījumu slēgšanas brīvību, tad konkurences tiesībām ir jāaizsargā sabiedriskās intereses. Kādas sabiedrības intereses aizsargā konkurences tiesības?

- ES dibināšana un tās darbība ir vērsta uz to, lai panāktu stabilu Eiropas attīstību, kuras pamatā ir līdzsvarota ekonomiskā izaugsme un cenu stabilitāte, sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju, kuras mērķis ir panākt pilnīgu nodarbinātību un sociālo attīstību, kā arī vides augsta līmeņa aizsardzību un tās kvalitātes uzlabošanu. Tā veicina zinātnes un tehnikas attīstību. Minētais apliecina, ka pastāv ne tikai valsts ekonomika, bet arī pārnacionāla ekonomika. Minētais arī apliecina, ka Latvijai un citām ES dalībvalstīm sava ekonomika ir jāorganizē tā, lai tā nebūtu pretēja ES mērķiem.
- Sociālā tirgus ekonomikā, atšķirībā no tirgus ekonomikas, tiek pretnostatītas ekonomiskās un sociālās tiesības, neļaujot uzņēmumiem, pieņemot saimnieciskus lēmumus, vadīties tikai pēc privātām interesēm.
- Tādā veidā ar ekonomisko politiku un likumdošanu ES nodrošina, ka iekšējā tirgū, kurā nepastāv iekšējās robežas, piedāvājot preces vai pakalpojumus, pastāv preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte.

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- Lai iekšējā tirgū nodrošinātu godīgu konkurenci, ir nepieciešams to aizsargāt arī pret izkropļojumiem ar konkurences noteikumiem.
- Efektīva konkurence ir priekšnoteikums, lai sasniegtu brīvu un dinamisku iekšējo tirgu, un ir viens no vispārējās ekonomiskās labklājības sekmēšanas instrumentiem.
- Konkurence nevar būt efektīva, ja pastāv tās kropļošana.
- Saskaņā ar judikatūru konkurences tiesību pārkāpums ir rīcība, kura tiek uzskatīta par negodīgu, kaitējot vispārējām sabiedrības interesēm, kas ietver nepārprotamu stigmatu.
- Vispārējās sabiedrības intereses ir ekonomiskā labklājība. Tādēļ godīga konkurence nepieciešama ne tikai uzņēmējiem, bet arī tiem, kas iegādājas preces un pakalpojumus, un visi konkurences tiesību pārkāpumi ir atzīstami par negodīgu konkurenci.

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- Iekšzemes kopprodukts

Iekšzemes kopprodukts ir galvenais valsts attīstības līmeni un iedzīvotāju dzīves līmeni raksturojošais rādītājs, tas demonstrē preču un pakalpojumu vērtību.

Pasaulē, kur pamatā visi darījumi notiek konkurences tirgos un kur ekonomiskā labklājība ir atkarīga tikai no preču patēriņa, iekšzemes kopprodukts ir pietiekami labs ekonomiskās labklājības mērs.

Efektīvu konkurenci raksturo pēc iespējas lielāks pārdoto preču un pakalpojumu apjoms tirgū - tiek pārdots pēc iespējas vairāk dažādu preču un pakalpojumu.

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- Pircējs (arī patērētājs)

Zemāka cena ir veids, kā pircēji iegūst no konkurences. No pircēja (arī patērētāja) viedokļa svarīgi, lai preces un pakalpojuma cena būtu pēc iespējas zemāka, jo tad iespējams iegādāties citas preces un pakalpojumus.

Ja uzņēmumam nav būtiskas tirgus varas, tas ir atkarīgs no piegādātājiem un klientiem, līdz ar to cenas pazemināšana ir viens no būtiskiem darījumu noslēgšanas nosacījumiem.

Tādējādi konkurencē viens uzņēmumus pārdod vairāk preču un pakalpojumu, citam uzņēmumam ir pieejams lētāks izejmateriāls, bet patērētājam – lētāks gala produkts. Taču arī zema cena var kaitēt pircējam (arī patērētājam), ja tās mērķis ir konkurentu izspiešana vai neielaišana tirgū. Ja, sasniedzot mērķi, rodas būtiska tirgus vara (dominējošais stāvoklis), atkarība no piegādātājiem un klientiem zūd, tas ļauj vēlāk celt cenas, jo katra pārdošana rada zaudējumus.

Ārpus konkurences vai vājas konkurences apstākļos dominējošam uzņēmumam ir iespējams cenu pacelt vai vismaz neļaut tai kristies, tādējādi kompensējot iepriekš ciestos zaudējumus un nodrošinot peļņu nākotnē. Šāda kaitējoša rīcība ir tieši vērsta pret pircēju (arī patērētāju). Vienlaikus šādā situācijā kaitējums rodas ne tikai pircējam, bet tirgum kopumā. Uzņēmumiem dārgāks izejmateriāls ietekmē to preces vai pakalpojuma cenu, to mazāk pērk, savukārt patērētājs pārmaksā par vienu produktu vai preci un nevar atļauties citus produktus. Līdz ar to tiek ietekmēta arī to preču un pakalpojumu piedāvātāju konkurētspēja, kuriem šīs darbības rezultātā nepalielinājās ienākumi.

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- Uzņēmums

Uzņēmumi lielāka pieprasījuma nodrošināšanai var piedāvāt atlaides, kas var sekmēt pieprasījumu un dot labumu pircējam (arī patērētājam). Tomēr, ja tās piedāvā dominējošs uzņēmums, šo atlaižu ietekme arī var izpausties kā faktisko vai potenciālo konkurentu bloķēšana.

Cenu pretēji konkurences apstākļiem var palielināt, apvienojot tirgus varu, slēdzot aizliegtas vienošanās. Šādas vienošanās var tikt noslēgtas gan starp konkurentiem (cenas fiksēšana, minimālās cenas noteikšanu u. tml.), gan starp piegādātāju un tālākpārdevēju (tālākpārdošanas cenas fiksēšana, kas tostarp var tikt pozicionēta kā rekomendējamā cena, u. tml.).

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- ES un dalībvalstis

ES un dalībvalstu finanšu intereses aizskar aizliegtas vienošanās, kuru rezultātā tiek pirktas preces un pakalpojumi no ES un dalībvalstu interesēs pārvaldītajiem budžeta līdzekļiem – vienošanās par dalību publiskajos iepirkumos. Analogiskas sekas rodas arī uzņēmumu organizētajos konkursos par piegādātāja izvēli.

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- Tirgus struktūra

Pircēju interesēs ir, lai tirgū būtu pēc iespējas lielāks tirgus dalībnieku skaits, jo lielāka aizliegtas vienošanās iespējamība ir tirgū ar mazu tirgus dalībnieku skaitu.

Konkurence nepastāv, ja konkrētajā tirgū nav neviena vai ir viens uzņēmums. Tas var radīt preču vai pakalpojumu nepieejamību vai atkarību no neliela skaita uzņēmumu. Neliels pakalpojumu sniedzēju skaits var skart arī nodarbinātības jautājumu. Lai nepieļautu šādu situāciju, tiek ierobežota uzņēmumu apvienošana. Arī uzņēmumu vienpusēja darbība vai vienošanās, kas rada tirgus dalībnieku neielaišanas vai izstumšanas sekas, ir konkurenci kavējoša, jo arī rada pakalpojuma nepieejamības un atkarības riskus. Uzņēmumiem nedrīkst ļaut no jauna veidot šķēršļus dalībvalstu starpā tur, kur valsts līmeņa šķēršļi jau ir sekmīgi likvidēti.

Nepietiekams tirgus dalībnieku skaits rada ierobežotu piedāvājumu ne tik daudz apjoma, cik dažādības ziņā. Tas ietekmē izvēles iespējas, kā arī pazemina produktu kvalitāti vai samazina produktu novatorismu. Līdz ar to tirgū var nenonākt preces un pakalpojumi, kuru ieviešana tirgū atbilst patērētāja interesēm.

Barjeras ienākšanai tirgū var radīt arī liegums piekļūt izejmateriāliem, kas realizējams gan aizliegtas vienošanās, gan dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas rezultātā. Piemēram, tirdzniecībā izplatītājs kā tālākpārdevējs nevar neņemt vērā patērētāju vēlmes. Ja tam ir ierobežota piegādātāju izvēle, tas tiešā veidā ietekmē patērētāju intereses, kā arī var ietekmēt izplatītāja ienākumu apmēru.

▸ Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- Resursu pieejamība

Barjeras ienākšanai tirgū var radīt arī liegums piekļūt izejmateriāliem, kas realizējams gan aizliegtas vienošanās, gan dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas rezultātā. Piemēram, tirdzniecībā izplatītājs kā tālākpārdevējs nevar neņemt vērā patērētāju vēlmes. Ja tam ir ierobežota piegādātāju izvēle, tas tiešā veidā ietekmē patērētāju intereses, kā arī var ietekmēt izplatītāja ienākumu apmēru.

► Konkurences tiesības aizsargā sabiedrības intereses

- Piedāvājuma struktūra

Uzņēmumi nereti praktizē preču un pakalpojumu saistīšanu un komplektēšanu un tā ļauj klientiem ietaupīt līdzekļus un iegādāties labāku produktu vai pieņemt labāku piedāvājumu. Tomēr, ja uzņēmums dominē vienā vai vairākos kopā saistīto vai komplektā iekļauto produktu tirgos, šis uzņēmums var kaitēt patērētājam, jo tā saistīšana vai komplektēšana bloķē tirgu citiem produktiem. Tas ierobežo pircēja (arī patērētāja) iespēju izvēlēties, kā arī rada papildu izmaksas. Analogiskas konsekvences ir saistība ar produktu savietojamību.

Par negodīgiem var tikt atzīti uzņēmumu un to apvienību radītie ierobežojumi un nepamatoti standarti, ja to rezultātā tirgū nevar ienākt citi tirgus dalībnieki. Tirgus aizsardzībai tiek noteikti, piemēram, skaita ierobežojumi, izmaksas radošas papildu prasības, kuras atmaksājas tikai pie noteikta apgrozījuma sasniegšanas.

Secinājumi

- tiesības veikt saimniecisko darbību un darījumu slēgšanas brīvība ir aizsargājamās kā pamattiesības, kuras garantētas gan ES, gan nacionālajās tiesību normās;
- godīga konkurence veicina tirgus attīstību, nodrošinot lētāku cenu, preču un pakalpojumu pieejamību, kvalitāti, zinātnisko attīstību, kas savukārt veido valsts un iedzīvotāju labklājību;
- negodīgas konkurence ietekmē ekonomisko labklājību kā vispārējās sabiedrības intereses;
- tiesību normas paredz saimnieciskās darbības tiesību un darījumu slēgšanas brīvības ierobežojumu, un tam ir leģitīms mērķis – aizsargāt godīgu konkurenci;
- tiesību normas, kas ierobežo saimnieciskās darbības tiesības un darījumu slēgšanas brīvību, paredz to piemērošanā vērtēt, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par uzņēmuma tiesību ierobežojumu.
- vienlaikus, lai nodrošinātu samērīgu ierobežojumu piemērošanu un uzņēmuma biznesa interešu aizsardzību, uzņēmumiem rekomendējams veikt ietekmes uz tirgu novērtējumu, ja darījumi satur konkurences ierobežošanas risku.